

BIBLIOTEKA
KRAKOWSKA

Nr 166

IWONA KAWALLA-LULEWICZ

**KUPIECTWO I HANDEL
W MIĘDZYWOJENNYM
KRAKOWIE (1918–1939)**

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW HISTORII
I ZABYTKÓW KRAKOWA

KRAKÓW 2020

IWONA KAWALLA-LULEWICZ

KUPIECTWO I HANDEL
W MIĘDZYWOJENNYM
KRAKOWIE
(1918–1939)

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW HISTORII
I ZABYTEKÓW KRAKOWA

Kraków, ul. św. Jana 12

Redaktor serii Biblioteka Krakowska
ZDZISŁAW NOGA

BIBLIOTEKA KRAKOWSKA

Nr 166

IWONA KAWALLA-LULEWICZ

KUPIECTWO I HANDEL
W MIĘDZYWOJENNYM
KRAKOWIE
(1918–1939)

TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW HISTORII
I ZABYTKÓW KRAKOWA

KRAKÓW 2020

© Copyright by Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków
Krakowa, Iwona Kawalla-Lulewicz, 2020

Publikacja dotowana przez Urząd Miasta Krakowa

Redaktorzy tomu: Piotr Łozowski, Katarzyna Węgrzynek
Recenzent tomu: prof. Krzysztof Zamorski
Indeks sporządzili: Iwona Kawalla-Lulewicz, Patryk Palka

Na okładce: Lada i regały w sklepie „Szarski i Syn”,
autor Agencja Fotograficzna „Światowid”,
lata międzywojenne XX w., wł. MK

Printed in Poland

ISBN: 978-83-8138-339-4 (druk)

ISBN: 978-83-8138-340-0 (on-line, pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788381383400>

Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa
Kraków, ul. św. Jana 12

KSIEGARNIA AKADEMICKA
ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
<https://akademicka.pl>

WSTĘP

Kraków od wieków stanowił ważny ośrodek handlowy. Zawdzięczał to optymalnemu położeniu geograficznemu w punkcie przecięcia szlaków kupieckich łączących Wschód z Zachodem. Pomimo iż w ciągu stuleci zmieniała się koniunktura gospodarcza i znaczenie polityczne miasta, utrzymywało ono kluczową rolę w wymianie towarowej. W okresie dwudziestolecia międzywojennego Kraków należał do grona miast o największej liczbie przedsiębiorstw handlowych w Polsce. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie ich liczby, struktury oraz szczegółowej ich klasyfikacji. Jest to jednocześnie próba odtworzenia działalności poszczególnych typów przedsiębiorstw, jak również wpływających na nie czynników. Poruszonym zagadnieniom towarzyszy ukazanie roli oraz specyfiki handlu żydowskiego tworzącego trwały element międzywojennego Krakowa. Nie zabraknie portretów kupców – bohaterów krakowskich sklepów i targów.

Najprościej handel można zdefiniować jako „działalność gospodarczą polegającą na zawodowym pośredniczeniu w wymianie towarowej”, czyli zakup dóbr w celu dalszego zbytu i uzyskaniu dzięki temu zarobku¹. Encyklopedia PWN podaje, że jest to „dział gospodarki narodowej wyodrębniony w społecznym podziale pracy, którego zadaniem jest dokonywanie ruchu dóbr materialnych między podmiotami w sferze produkcji oraz ze sfery produkcji do sfery konsumpcji za pomocą wymiany towarowej, realizowanej przez akty kupna-sprzedaży”². Przyjmując klasyfikację źródłową działalności handlowej (współczesną

¹ Halina Szulce, Jacek Chwałek, Wiesław Ciechomski et al., *Ekonomika handlu. Podręcznik*, cz. 1, Warszawa 2011, s. 7.

² <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/handel;3909887.html>, dostęp: 24.05.2020.

badanemu okresowi), można stwierdzić, że ze względu na zróżnicowany charakter dóbr handel mógł być hurtowy lub detaliczny, dzielono go na własny lub komisowy, ze stałą siedzibą lub obnośny, koncesjonowany lub wolny, magazynowy albo wysyłkowy³. Klasyfikując przedsiębiorstwa handlowe według przedmiotu działalności, wyodrębniano: przedsiębiorstwa prowadzące handel towarowy, instytucje i firmy zajmujące się obrotem pieniężno-kredytowym oraz przedsiębiorstwa usługowe. Pierwsze z nich dostarczały klientom konkretne towary, jak artykuły spożywcze lub przemysłowe. Banki, spółdzielnie kredytowe, kasy pożyczkowe i kantory wymiany realizowały natomiast transakcje finansowe. Do ostatniego działu zaliczano świadczenie usług gastronomicznych, rozrywkowych, hotelarskich oraz wielu innych. W niektórych przypadkach nie można ściśle przydzielić przedsiębiorstw do jednej z wymienionych grup. Działalność ich zazębiała się, gdyż wykonywały czynności zarezerwowane dla innej aktywności. W sklepach z konfekcją oferowano dodatkowe usługi, takie jak poprawki krawieckie lub dostarczenie zakupów do domu, z kolei firmy usługowe zajmowały się dodatkowo sprzedażą. Różniły się zatem podstawowym rodzajem prowadzonej działalności. Przedsiębiorstwa kupieckie oferowały klientom dobra o charakterze materialnym, a pozostałe wykonywały usługi najczęściej nieposiadające mierzalnej czy materialnej formy, takie jak wymiana pieniężna, transport i rozrywka⁴. Przedmiotem niniejszych badań jest wyłącznie handel towarowy, przy czym nie przeprowadzono wyczerpującej analizy funkcjonowania oraz czynników warunkujących działalność poszczególnych branż. Kwestię tę potraktowano ogólnie, skupiając się jedynie na wybranych aspektach dotyczących handlu artykułami podstawowej potrzeby. Celem pracy nie była analiza przedsiębiorstw pod

³ *Podręczna encyklopedia handlowa*, t. 1, red. Stanisław Waschko, Bolesław Olszewicz, Poznań 1931, s. 397.

⁴ Jan Chodorowski, *Struktura wewnętrznego handlu towarowego w Polsce*, Warszawa 1938, s. 1–2.

kątem branżowym, gdyż zagadnienie to jest na tyle obszerne, iż może stanowić temat odrębnej publikacji. Ponadto branżowy podział krakowskich lokali sklepowych na początku XX w. został zbadany w sposób pośredni przez Stanisława Garlickiego⁵. Głównym celem jego pracy było odtworzenie wyglądu sklepów krakowskich z przełomu XIX i XX w., niemniej jednak dzieło to stanowi ważne studium wprowadzające do tematu.

Omówienie wymiany towarowej w Krakowie ujęto w ramy chronologiczne (1918–1939). Jako datę początkową wybrano zakończenie I wojny światowej, a w konsekwencji odzyskanie przez Polskę niepodległości. Wiązało się to z wytworzeniem nowej sytuacji geopolitycznej i wynikłymi z tego odmiennymi warunkami gospodarczymi. Granicę końcową wyznaczyła niemiecka agresja na państwo polskie we wrześniu 1939 r. Cezura wyjściowa, w przeciwieństwie do końcowej, bywała przekraczana w związku z kilkakrotnym nawiązaniem do okresu galicyjskiego. Umożliwiło to wnikliwie i pełniejsze ukazanie genezy omawianych problemów, struktury i specyfiki handlu, jako zjawisk mających częstokroć swój początek w epoce przynależności Krakowa do monarchii habsburskiej. Zakresem terytorialnym pracy objęto miasto Kraków w granicach, jakie posiadało na dzień 31 sierpnia 1939 r. Ustaliły się one w toku formowania Wielkiego Krakowa w latach 1910–1915 z uzupełnieniami z roku 1924 i 1926⁶. Skupienie się na ściśle określonym terytorium umożliwiło jego gruntowne przebadanie. Skutkiem tego było odtworzenie obrazu i skali wielkości wymiany towarowej oraz identyfikacja charakterystycznych cech, tendencji i występujących uwarunkowań. Ukazano jednocześnie żywe oddziaływanie miasta z regionem.

Literatura dotycząca międzywojennego Krakowa jest bogata. W powojennym piśmiennictwie historycznym poświęcano wiele

⁵ Stanisław Garlicki, *Sklepy Krakowa na początku XX wieku*, Biblioteka Krakowska, nr 149, Kraków 2008.

⁶ Andrzej Chwalba, *Mieszkańcy i obszar miasta*, [w:] *Dzieje Krakowa*, t. 4: *Kraków w latach 1918–1939*, red. Janina Bieniarzówna, Jan M. Małecki, Kraków 1998, s. 33–34.

miejsca życiu politycznemu i kulturalnemu, jednak w najnowszej historiografii gospodarczej zagadnienie handlu krakowskiego nie doczekało się obszernego opracowania naukowego⁷. Dysponujemy jedynie publikacjami poświęconymi fragmentarycznym aspektom związanym z prezentowanym tematem. Podrozdział poruszający problem handlu zamieścił Michał Niezabitowski w tomie *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1918–1939*⁸. Omawianą kwestię poddał analizie Tomasz Kargol, jednak główne zainteresowanie autora stanowiła polityka gospodarcza prowadzona przez Izbę Przemysłowo-Handlową w Krakowie, a nie funkcjonowanie wymiany towarowej⁹. Historię krakowskich sklepów przybliżył Stanisław Garlicki, skupiając się na placówkach funkcjonujących w latach 1900–1914. Należy jednak zaznaczyć, że niektóre z nich działały również w międzywojniu. Dzieje kilku przedsiębiorstw przedstawiono w artykułach: Elżbiety Rak, Małgorzaty Ziółek oraz Jacka Salwińskiego¹⁰.

⁷ Dotychczas opracowań poświęconych wymianie towarowej w Drugiej Rzeczypospolitej doczekało się jedynie kilka miast, w tym: Lwów, Olkusz, Leszno i Nowy Targ. Andrij Bezsmertnyi, *Handel lwowski w okresie międzywojennym*, „Dzieje Najnowsze”, R. 47: 2005, s. 4–19; Joanna Rotermań, *Handel w Olkuszu w dwudziestolecie międzywojennym*, „Ilcusiana”, 2017, nr 2, s. 47–63; Grzegorz Zamojski, *Handel w Nowym Targu w okresie międzywojennym*, „Almanach Nowotarski”, 2008, nr 12, s. 72–104; *W składzie i kolonialce. Handel w Lesznie w okresie międzywojennym*, red. Kamila Szymańska, Leszno 2007. Arkadiusz Zawadzki podjął się natomiast opracowania zagadnienia w szerszym ujęciu terytorialnym: *Handel na Południowym Podlasiu w okresie międzywojennym*, „Historia i Świat”, 2012, nr 1, s. 111–142; idem, *Handel targowy na terenie powiatu łukowskiego w okresie międzywojennym*, „Szkice Podlaskie”, 2000, nr 8, s. 99–111.

⁸ Michał Niezabitowski, *Handel*, [w:] *Dzieje Krakowa*, t. 4, op. cit., s. 212–223.

⁹ Tomasz Kargol, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie w latach 1850–1939*, Kraków 2003.

¹⁰ Elżbieta Rak, *Kupiecka firma Rąbów w dawnej kamienicy „Żydliczowskiej”*, „Krzysztofor”, R. 11: 1984; Małgorzata Ziółek, *Krakowska rodzina Grosse'ów i jej firma handlowa w latach 1859–1950*, „Rocznik Krakowski”, T. 60: 1994; Jacek Salwiński, *Krakowska kupiecka rodzina Fischerów od końca XVIII do końca XX wieku*, „Rocznik Krakowski”, T. 63: 2001.

Czesław Brzoza w kalendarium *Kraków między wojnami* wyselekcjonował najważniejsze wydarzenia epoki, wśród nich zagadnienia dotyczące handlu i aprowizacji¹¹. Krzysztof Broński podjął się zbadania stosunków handlowych w okresie okupacji¹².

Widoczny deficyt publikacji poświęconych tematyce wymiany towarowej Krakowa w okresie Drugiej Rzeczypospolitej skłonił autorkę do podjęcia szerszych badań w tym kierunku. Monografia oparta została na różnorodnych źródłach, przede wszystkim archiwaliach przechowywanych w zbiorach Archiwum Narodowego w Krakowie oraz opracowaniach i prasie znajdujących się m.in. w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie i stołecznej Bibliotece Narodowej.

Wiele cennych informacji pozyskano z zespołu archiwaliów Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie. Analiza znajdującego się tam *Planu zaopatrzenia miasta Krakowa i jego okręgu* pozwoliła na zbadanie funkcjonowania obrotu towarowego w Krakowie, zarówno w sklepach i spółdzielniach, jak również na placach targowych. Ponadto umożliwiła ustalenie, jakie były możliwości produkcyjne w mieście i regionie oraz zapotrzebowanie konsumentów. Dzięki temu dokumentowi podjęto próbę odtworzenia wielkości obrotów artykułami pierwszej potrzeby w drugiej połowie lat trzydziestych XX w. Natomiast zespół dokumentów archiwalnych Starostwa Grodzkiego Krakowskiego obfituje m.in. w źródła traktujące o strukturze i organizacji pracy w handlu. Dzięki tym materiałom można było zrekonstruować życie organizacyjne krakowskich stowarzyszeń i związków kupieckich.

Najcenniejsza okazała się kwerenda w zespole akt Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie. Istotne informacje uzyskano dzięki szczegółowym studiom protokołów posiedzeń Izby z lat 1918–1939. Obejmują one relacje z zebrań plenarnych oraz po-

¹¹ Czesław Brzoza, *Kraków między wojnami. Kalendarium 28 X 1918 – 6 IX 1939*, Kraków 1998.

¹² Krzysztof Broński, *Handel w Krakowie i dystrykcie krakowskim w okresie okupacji niemieckiej. Zarys problematyki*, „Zeszyty Naukowe – Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie”, 2019, nr 1, s. 7–29.

szczególnych komisji i sekcji, korespondencję oraz akta dotyczące spraw organizacyjnych instytucji. Niebagatelne znaczenie dla prowadzonych badań posiada ewidencja przedsiębiorstw, zawierająca szczegółowe informacje dotyczące spółdzielni oraz spółek i firm jednoosobowych. Na tej podstawie sporządzono inwentarz, który pozwolił na rekonstrukcję struktury handlu w mieście. Przedsiębiorstwa przyporządkowano terytorialnie do dzielnic z uwzględnieniem podziału branżowego oraz wykupywanych świadectw przemysłowych. Uchwycono charakterystyczne zjawiska, takie jak branżową specjalizację poszczególnych rejonów, a nawet ulic oraz działalność wielu sklepów w obrębie jednej posesji (np. kamienicy). Możliwa stała się analiza wielkości przedsiębiorstw, wysokości kapitału i obrotów, liczby pracowników, w tym pomagających członków rodzin. Uzupełnienie stanowią drukowane roczne sprawozdania Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie¹³. Zawierają one, poza protokołami zebrań, niezwykle cenne dane statystyczne obrazujące sytuację gospodarczą w Małopolsce. Krakowska Izba publikowała ponadto wydawnictwa poświęcone wybranym zagadnieniom gospodarczym, w tym dotyczącym wymiany towarowej¹⁴.

W dwudziestoleciu międzywojennym nie przeprowadzono spisu przedsiębiorstw handlowych, dlatego pełne oszacowanie liczby placówek w różnych latach naraża na wiele problemów. Ze względu na brak rocznych czy rzadszych, lecz systematycznie ukazujących się podsumowań, wykorzystano materiały o charakterze zastępczym. Największą wartość poznawczą mają źródła przygotowane przez Główny Urząd Statystyczny (dalej: GUS), z serii „Statystyka Polski” (*Statystyka przedsiębiorstw handlo-*

¹³ W latach 1926–1930 opracowania te nosiły tytuł: *Sprawozdanie z obrad publicznych oraz czynności Izby Handlowej i Przemysłowej w Krakowie: 1931–1933, Sprawozdanie z czynności i obrad publicznych Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie*, a od 1934 r. *Sprawozdania o działalności i stanie gospodarczym okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie*.

¹⁴ Rudolf Radzyński, *Produkcja, handel i spożycie mięsa w Krakowie*, Kraków 1934; Edward Windakiewicz, *Pogląd na warzelnictwo i przemysł solny w Polsce*, Kraków 1932.

wych w Polsce z 1932 r. oraz *Statystyka zakładów przemysłowych i handlowych* z danymi za rok 1935). Korzystano ponadto z zestawienia przedsiębiorstw handlowych z 1937 r., znajdującego się w zbiorach Archiwum Głównego Urzędu Statystycznego oraz ze *Statystyki Miasta Krakowa* wydanej przez Biuro Statystyczne Miasta Krakowa¹⁵. Zasadnicze informacje o liczbie i strukturze zakładów kupieckich uzyskano dzięki badaniom wspomnianych już rejestrów przedsiębiorstw w postaci kartotek firm, sporządzanych przez Izbę Przemysłowo-Handlową w Krakowie. Wydawała ona drukiem roczne sprawozdania zawierające dane liczbowe obrazujące życie gospodarcze w mieście. Duże znaczenie mają spisy i księgi adresowe, opracowywane i rozpowszechniane przez organizacje gospodarcze i stowarzyszenia kupieckie, jak również informatory branżowe wydawane przez krakowskie firmy¹⁶. Wspomniane materiały umożliwiały głębszy wgląd w kwestie branżowe, przeprowadzenie analiz porównawczych z pozostałymi miastami oraz uchwycenie zachodzących procesów i zmian. Przytoczone opracowania statystyczne nie są jednak pełne, poza tym zawierają nieścisłości. Głównym problemem jest brak ustalonej nomenklatury oraz ciągłości źródeł, co stwarza trudność w całościowym przedstawieniu zjawiska. Praca bada wyłącznie handel towarowy, a w prezentowanych zestawieniach zdarzają się przypadki potraktowania go szerzej,

¹⁵ *Statystyka przedsiębiorstw handlowych w Polsce*, „Statystyka Polski”, seria B, z. 5, Warszawa 1932; *Statystyka zakładów przemysłowych i handlowych*, „Statystyka Polski”, seria C, z. 89, Warszawa 1938; *Statystyka Miasta Krakowa 1936*, Kraków 1998.

¹⁶ *Informator handlowo-przemysłowy na rok 1922. Pierwsza książka adresowa całej Rzeczypospolitej*, Lublin 1922; *Małopolskie spółki akcyjne. Księga informacyjno-adresowa*, Kraków 1922; *Stefana Mikulskiego wielka księga adresowa Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa 1925*, Kraków 1925; *Monograficzny almanach polskiego przemysłu i handlu oraz adresarz-informator miasta Krakowa*, R. 9: 1929; *Księga telefonów przemysłu i handlu Rzeczypospolitej za rok 1930/1931*, Poznań 1931; *Księga adresowa miasta Krakowa i województwa krakowskiego 1932*, Kraków 1932; *Ilustrowany przewodnik po Krakowie z informatorem*, Kraków 1937; *Informator przemysłowo-handlowy 1938*, red. Aleksander Jackowski, Warszawa 1938.

łącznie z usługami i finansami. Wyodrębnienie danych statystycznych dotyczących samego Krakowa w niektórych przypadkach okazało się trudne lub wręcz niemożliwe. Kompleksowy wynik osiągnięto dzięki oparciu się na różnorodnych, wzajemnie uzupełniających się źródłach, sporządzanych przez urzędy statystyczne, instytucje gospodarcze czy redaktorów i publicystów prasy branżowej.

W Archiwum Narodowym w Krakowie przebadano również zespół Akta Miasta Krakowa, zawierający materiały dotyczące aprowizacji miasta oraz działalności dużych przedsiębiorstw i targowisk. Kwerendą objęto także zespół Komisarjatu Targowego w Krakowie, zawierający statystykę obrotu towarowego oraz wykaz kwot ściąganych od przekupniów i opłaty za użytkowanie placów targowych. Niedostatki źródeł w Krakowie spowodowały rozszerzenie kwerendy o Bibliotekę Narodową, Żydowski Instytut Historyczny w Warszawie i Archiwum Głównego Urzędu Statystycznego. Najbardziej przydatne okazały się nieliczne, ale ważne dokumenty znajdujące się w ostatniej z wymienionych instytucji. Pozyskane informacje poszerzyły dotychczasową wiedzę o sytuacji gospodarczej w mieście.

Punktem wyjścia w ważkich kwestiach dotyczących organizacji krakowskiego handlu i pracy w nim stała się przedwojenna publikacja *Zatrudnienie kobiet w handlu na terenie miasta Krakowa*¹⁷. Ważnym opracowaniem ukazującym strukturę handlu, w tym klasyfikację przedsiębiorstw handlowych, jest *Struktura wewnętrznego handlu towarowego w Polsce*¹⁸. Kluczowe miejsce wśród bibliograficznych pozycji zajmuje czterotomowa *Gospodarka Polski międzywojennej* Zbigniewa Landaua i Jerzego Tomaszewskiego przedstawiająca uwarunkowania wymiany towarowej w badanym okresie. Mimo że jest to pozycja niemłoda, nadal stanowi jedno z niewielu kompleksowych

¹⁷ *Zatrudnienie kobiet w handlu na terenie miasta Krakowa*, red. Lidia Kozakówna, Kraków 1938.

¹⁸ J. Chodorowski, *Struktura wewnętrznego*, op. cit.

opracowań dotyczących problematyki gospodarczej w międzywojniu¹⁹. Zagadnienia te przybliżył również Czesław Brzoza w IV rozdziale *Historii Polski 1918–1945* oraz Janusz Skodlarski w *Historii gospodarczej*²⁰.

Braki w źródłach archiwalnych i drukowanych uzupełniono kwerendą prasy branżowej, m.in.: „Kupca Polskiego”, „Świata Kupieckiego”, „Przeglądu Kupieckiego”, „Głosu Detalisty” oraz konsumenckiej „Samodzielności”. Artykuły publicystyczne i zamieszczane w gazetach komunikaty są wyjątkowo cenne, gdyż obrazują sytuację w handlu z uwzględnieniem poszczególnych branż i typów przedsiębiorstw handlowych oraz najważniejsze problemy codziennej egzystencji kupiectwa. Na łamach prasy prezentowano również aktualne ustawy i rozporządzenia dotyczące spraw gospodarczych, niezwykle istotne dla badanego tematu. Duże znaczenie dla niniejszego opracowania posiadają ogłoszenia reklamowe. Zmiany prawodawstwa miejskiego uchwycono dzięki studiom urzędowych dzienników drukowanych: „Dziennika Rozporządzeń dla Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa”, „Dziennika Urzędowego Województwa Krakowskiego” oraz „Krakowskiego Dziennika Wojewódzkiego”. Zbadanie problemów handlu żydowskiego w Krakowie umożliwiła kwerenda wspomnianego już „Przeglądu Kupieckiego” (1919–1939), licznych wydawnictw oraz artykułów sięgających po tematykę żydowską, jak chociażby Mieczysława Freudenheima czy Ryszarda Löwa²¹. Ważne miejsce wśród źródeł do po-

¹⁹ Zbigniew Landau, Jerzy Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej*, t. 1: *W dobie inflacji 1918–1923*, Warszawa 1967; t. 2: *Od Grabskiego do Piłsudskiego. Okres kryzysu proinflacyjnego i ożywienia koniunktury 1924–1929*, Warszawa 1971; t. 3: *Wielki kryzys 1930–1935*, Warszawa 1982; t. 4: *Lata interwencjonizmu państwowego 1936–1939*, Warszawa 1989.

²⁰ Czesław Brzoza, *W niepodległym państwie 1918–1939*, [w:] Czesław Brzoza, Andrzej L. Sowa, *Historia Polski 1918–1945*, Kraków 2006; Janusz Skodlarski, *Historia gospodarcza*, Warszawa 2012.

²¹ Mieczysław Freudenheim, *Wspomnienie o dwóch krakowskich księgarzach*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego”, 1981, nr 1; Ryszard Löw, *O żydowskich antykwariuszach księgarskich w Krakowie*, „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce”, 1992, nr 2–3.

znania tematu zajmują *Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich* Ignacego Schipera²².

Niebagatelne znaczenie dla uchwycenia obrazu i kolorytu międzywojennego Krakowa oraz specyfiki miejscowego handlu ma literatura pamiętnikarska. Przedstawia ona zjawiska i problemy nieuchwytnie w materiałach archiwalnych i opracowaniach, jednocześnie umożliwia rekonstrukcję obrazu życia gospodarczego w mieście. Poznajemy dzięki niej najbardziej znane, charakterystyczne i niezapomniane lokale sklepowe i ich właścicieli. Niektóre przekazy ukazują stosunki etniczne, wzajemną koegzystencję chrześcijan i Żydów oraz narastający oraz wzmagający się z biegiem czasu bojkot ekonomiczny przedsiębiorstw prowadzonych przez Żydów. Największe znaczenie wśród wspomnianej literatury mają relacje opublikowane przez Anis Pordes i Irka Grina w książce *Ich miasto. Wspomnienia Izraelczyków, przedwojennych mieszkańców Krakowa*²³. Ważną pozycją jest zbiór anegdot znanych krakowian zamieszczony w *Kopcu wspomnień* oraz opisy przedwojennego Krakowa Władysława Krygowskiego²⁴. Zapewne mechanizmy funkcjonowania i organizacja krakowskich firm kupieckich pozostałyby nieznane, gdyby nie relacje Jana Szarskiego, Henryka Voglera czy Natana Grossa²⁵. Barwnym opisom pamiętnikarzy zawdzięczamy możliwość odtworzenia zewnętrznego i wewnętrznego wyglądu lokali sklepowych oraz przedstawienie kolorytu targowisk. Pomocne w tym względzie okazały się źródła ikonograficzne. Korzystano głównie z fotografii znajdujących się w Muzeum

²² Ignacy Schiper, *Dzieje handlu żydowskiego na ziemiach polskich*, Warszawa 1937.

²³ Anis D. Pordes, Irek Grin, *Ich miasto. Wspomnienia Izraelczyków, przedwojennych mieszkańców Krakowa*, Warszawa 2004.

²⁴ *Kopiec wspomnień*, red. Władysław Bodnicki, Kraków 1964; Władysław Krygowski, *W moim Krakowie nad wczorajszą Wisłą*, Kraków 1980.

²⁵ Jan Szarski, *Szarski i syn*, Kraków, b.d.; Henryk Vogler, *Autoportret z pamięci*, cz. 1: *Dzieciństwo i młodość*, Kraków 1978; idem, *Wyznanie mojeższowe*, Warszawa 1994; Natan Gross, *Kim pan jest, panie Grymek?*, Kraków 2005.

Krakowa, Archiwum Narodowym w Krakowie, Narodowym Archiwum Cyfrowym oraz w prasie. W uchwyceniu kwestii prawnych funkcjonowania przedsiębiorstw pomocna okazała się publikacja *Prawo handlowe i gospodarcze II Rzeczypospolitej*²⁶.

Zgromadzone materiały źródłowe poddano krytyce z uwzględnieniem przede wszystkim metod: opisowej, retrospektywnej, statystycznej i porównawczej. Dwie ostatnie zastosowano do przeprowadzenia analizy ewidencji i rejestrów przedsiębiorstw oraz wszelkich spisów i statystyk. Umożliwiły one ukazanie struktury handlu w Krakowie, jego rozmiarów oraz szeregu zjawisk i procesów w nim zachodzących. Wspomniane metody odegrały ponadto dużą rolę w badaniach nad strukturą społeczno-zawodową krakowskiego kupiectwa. Pozwoliły na przedstawienie problemów i kolorytu handlu żydowskiego oraz zestawienia go z chrześcijańskim. Metodą porównawczą posiłkowano się przy opracowaniu działalności stowarzyszeń i zrzeszeń kupieckich. Miała ona niebagatelne znaczenie dla ukazania rodzajów i organizacji poszczególnych przedsiębiorstw handlu towarowego w mieście oraz mechanizmów działania niektórych z nich. Metodę opisową i retrospektywną wykorzystano do przedstawienia handlu towarowego na przestrzeni dwóch międzywojennych dekad oraz do zobrazowania zasadniczych zmian funkcjonowania wymiany towarowej, towarzyszących jej uwarunkowań i trudności.

Praca ma układ problemowo-chronologiczny. Składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, podsumowania i aneksu. W pierwszym rozdziale scharakteryzowano uwarunkowania mające wpływ na rozwój handlu w Krakowie i jego znaczenie w gospodarce miejskiej. Ukazano możliwości produkcyjne miasta i najbliższych regionów, kierunki i wielkość dostaw docierających do Krakowa oraz dystrybucji nadwyżek. Zaprezentowano wysokość obrotów artykułami pierwszej potrzeby z uwzględnieniem kwestii koncentracji handlu przez poszczególne przedsiębior-

²⁶ *Prawo handlowe i gospodarcze II Rzeczypospolitej*, red. Robert Jastrzębski, Warszawa 2019.

stwa. Pokazano procentowy wymiar zaspokajania potrzeb przez targi, sklepy i spółdzielnie. Przedmiotem drugiego rozdziału jest analiza aktywności społeczno-zawodowej krakowskiego kupiectwa. Przedstawiono tu charakterystykę środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem dziejów najznamienitszych rodzin handlowych. Ukazano kontrast między bogatymi przedsiębiorcami a drobnymi kupcami, uwzględniono również różnice wyznaniowe. Niniejsze rozważania uzupełniono prezentacją działalności zrzeszeniowej kupiectwa. Kolejny rozdział poświęcono strukturze handlu wewnętrznego, podano liczbę i rozmieszczenie sklepów na terenie miasta oraz zmiany zaistniałe w ciągu międzywojennego dwudziestolecia. Omówiono i porównano dzielnice pod względem wielkości wymiany towarowej, ukazano strukturę branżową przedsiębiorstw handlowych oraz dokonano ich klasyfikacji według kategorii wykupionych świadectw przemysłowych. Treść czwartego rozdziału stanowią sposoby dystrybucji towarów oraz organizacja i mechanizmy pracy poszczególnych typów przedsiębiorstw handlowych działających na terenie miasta. Ostatni rozdział poświęcono funkcjonowaniu lokalu sklepowego, rozpoczynając od procedury jego zakładania. Przeanalizowano niezbędny kapitał, wysokość ponoszonych kosztów handlowych oraz przedstawiono obroty i rentowność w handlu towarowym w różnych branżach i częściach miasta. Analizę wzbogacono opisem zewnętrznego i wewnętrznego wyglądu wybranych sklepów wraz z ukazaniem zmian ich oblicza w latach międzywojennych. Na zakończenie opisano specyfikę, wygląd i organizację placówek żydowskich. W aneksie zamieszczono biogramy wybitnych kupców, tabele dotyczące struktury zawodowej kupiectwa i handlu oraz wykaz organizacji, stowarzyszeń i związków zawodowych, w których zrzeszało się krakowskie kupiectwo²⁷. Uzupełnieniem treści jest bogaty zbiór, nierzadko unikatowych, fotografii obrazujących

²⁷ Dane liczbowe w tabelach mogą zawierać błędy i nieścisłości związane z oryginalnym zapisem źródłowym trudnym lub niemożliwym do zweryfikowania.

handel w międzywojennym Krakowie. Kilka zdjęć wykonano na początku XX w., jedno w 1940 r. Dzięki temu, że utrwalony na nich obraz nie zmienił się znacząco względem okresu międzywojennego, stanowią one wiarygodny materiał ilustracyjny. Fotografie pochodzą z Muzeum Krakowa, Archiwum Narodowego w Krakowie i Narodowego Archiwum Cyfrowego. Na omawianym materiale sportretowano obnośnych handlarzy, dziarskie przekupki oraz znanych kupców. Przybliżono również klimat dawnych targów i stylowe wnętrza ówczesnych lokali sklepowych. Nie zabrakło fotografii ukazujących pozostałe typy organizacyjne handlu, takie jak kioski czy hale targowe. Dzięki zachowanym zdjęciom można porównać fasady przedsiębiorstw, a zwłaszcza witryny sklepowe zlokalizowane w Śródmieściu z tymi z obrzeży miasta. Na końcu książki znajduje się indeks osobowy oraz spis skrótów używanych w tekście i przypisach.

W pracy nie poruszono szerzej kwestii przemian koniunkturalnych w handlu w międzywojennym Krakowie, gdyż zostaną przedstawione w kolejnej publikacji przygotowywanej przez autora. W pracy tej podjęty zostanie wątek relacji kupiectwa chrześcijańskiego z żydowskim oraz rodzących się na tle ekonomicznym antagonizmów.

Niniejsza książka powstała na bazie rozprawy doktorskiej obronionej w 2012 r. w Uniwersytecie Pedagogicznym im. KEN w Krakowie pod kierunkiem prof. Kazimierza Karolczaka. Znaczny udział w przygotowaniu pracy miał śp. prof. Jerzy Gołębiowski. Składam im podziękowanie za inspirację, wsparcie i konstruktywne rady. Wyrazy wdzięczności za cenne wskazówki kieruję do recenzentów: prof. Reginy Renz, prof. Czesława Brzozy i prof. Krzysztofa Zamorskiego. Dziękuję również wszystkim, którzy przyczynili się do powstania niniejszego opracowania.

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	5
1. Handel a rozwój gospodarczy Krakowa.....	19
1.1. Uwarunkowania rozwoju handlu w Krakowie.....	19
1.2. Handel artykułami pierwszej potrzeby.....	49
2. Aktywność społeczno-zawodowa kupiectwa.....	63
2.1. Struktura społeczno-zawodowa kupiectwa.....	63
2.2. Uwarunkowania i zakres pracy w handlu.....	82
2.3. Rodziny kupieckie.....	89
2.4. Charakterystyka środowiska kupieckiego.....	99
2.5. Zrzeszenia kupieckie.....	112
3. Struktura przedsiębiorstw handlowych.....	123
3.1. Liczba przedsiębiorstw.....	123
3.2. Kategorie świadectw przemysłowych.....	131
3.3. Rozmieszczenie terytorialne przedsiębiorstw.....	140
3.4. Branże.....	160
4. Klasyfikacja handlu.....	181
4.1. Sklepy.....	182
Sklep detaliczny.....	182
Dom towarowy i handlowy.....	184
Sklep wielooddziałowy.....	189
Fabryczny skład sprzedaży.....	192
Sklep jednolitych cen.....	196
Trafika.....	197
4.2. Spółdzielnie.....	197
4.3. Pośrednictwo i skup.....	213
Skup zawodowy.....	213
Handel komisowy.....	214
Giełda zbożowo-towarowa.....	216
4.4. Przedstawiciele handlowi i akwizytorzy.....	219
4.5. Handel obnośny i obwoźny.....	225
4.6. Targi.....	234

4.7. Niekonwencjonalne i innowacyjne sposoby zbytu.....	269
Automaty.....	269
Dystrybutory paliw.....	270
Dom wysyłkowy.....	271
4.8. Przedsiębiorstwa prowadzące sprzedaż ubocznie.....	273
Dom składowy.....	273
Przedsiębiorstwa o charakterze handlowo-usługowym.....	275
5. Handel w lokalach sklepowych.....	279
5.1. Objęcie przedsiębiorstwa.....	279
5.2. Procedura zakładania sklepu.....	283
5.3. Kapitał i obroty.....	287
5.4. Rentowność i koszty prowadzenia sklepu.....	302
5.5. Mechanizmy funkcjonowania sklepu.....	305
5.6. Fasady i wnętrza sklepów.....	318
5.7. Specyfika handlu żydowskiego.....	339
Postowie.....	353
Aneks.....	359
Biogramy wybranych kupców.....	359
Tabele.....	367
Bibliografia.....	421
Spis tabel.....	453
Spis wykresów i map.....	457
Spis ilustracji.....	459
Wykaz skrótów.....	469
Indeks osobowy.....	471

BIBLIOTEKA KRAKOWSKA

1. Adam Chmiel, *Marcin Oracewicz, mieszczanin krakowski* (1897)
2. Klemens Bąkowski, *Dom Długosza* (1897)
3. Klemens Bąkowski, *O wartości zabytków świeckiego budownictwa Krakowa* (1897)
4. Józef Muczkowski, *Skalka* (1897)
5. Władysław Łuszczkiewicz, *Kościół Bożego Ciała, jego dzieje i zabytki* (1898)
6. Klemens Bąkowski, *Historia Krakowa w zarysie* (1898)
7. Walery Eliaż Radzikowski, *Konik zwierzyniecki* (1898)
8. Władysław Łuszczkiewicz, *Kościół Św. Katarzyny z klasztorem OO. Augustianów* (1898)
9. Adolf Sternschuss, *Dom Jana Matejki* (1898)
10. Władysław Łuszczkiewicz, *Wieś Mogiła przy Krakowie, jej klasztor cysterski, kościółek farny i kopiec Wandy* (1899)
11. Władysław Łuszczkiewicz, *Sukiennice krakowskie. Dzieje gmachu i jego obecnej przebudowy* (1899)
12. [Tomasz Krzyżanowski] *Wspomnienia mieszczanina krakowskiego z lat 1768–1807*, wyd. Władysław Prokesch (1900)
13. Antoni Karbowski, *Obiady profesorów Uniw. Jagiellońskiego w XVI i XVII wieku* (1900)
14. Antoni Karbowski, *Rozproszenie młodzieży szkolnej krakowskiej w roku 1549* (1900)
15. Jan Ptaśnik, *Obrazki z życia zakonów krakowskich w XV i XVI wieku* (1900)
16. Klemens Bąkowski, *Dzieje Wszechnicy Krakowskiej od r. 1364 do 1400 i od r. 1400 do 1900* (1900)
17. Julian Bukowski, *Kościół akademicki Św. Anny. Monografia historyczna* (1900)
18. Stanisław Tomkowicz, *Tyniec* (1901)
19. Józef Muczkowski, *Kościół Św. Franciszka w Krakowie* (1901)
20. Kazimierz Sosnowski, *Poezja krakowska z czasów Wolnego Miasta (ze szczególnym uwzględnieniem Edmunda Wasilewskiego) 1815–1846* (1901)
21. Jan Ptaśnik, *Obrazki z przeszłości Krakowa, seria I* (1902)
22. Klemens Bąkowski, *Dawne cechy krakowskie* (1903)
23. Jan Ptaśnik, *Obrazki z przeszłości Krakowa, seria II* (1903)
24. Jan Krupski, *Szopka krakowska* (1904)
25. Klemens Bąkowski, *Kościół Św. Krzyża w Krakowie* (1904)

26. Stanisław Tomkowicz, *Bielany* (1904)
27. Klemens Bąkowski, *Kronika krakowska 1796–1848, cz. I: od r. 1796 do 1815* (1905)
28. Stanisław Tomkowicz, *Galeria portretów biskupów krakowskich w krużgankach klasztoru OO. Franciszkanów w Krakowie* (1905)
29. Zygmunt Hendel i Feliks Kopera, *Kościół Św. Idziego w Krakowie* (1905)
30. Klemens Bąkowski, *Kronika krakowska 1796–1848, cz. II: od r. 1816 do 1831* (1906)
31. Wiktor Kopff, *Wspomnienia z ostatnich lat Rzeczypospolitej Krakowskiej*, wyd. Stanisław Estreicher (1906)
32. Edward Kubalski, *Z dziejów krakowskiej muzyki (czasy Rzeczypospolitej Krakowskiej)* (1906)
33. Stanisław Tomkowicz, *Raciborowice* (1906)
34. Marcei Nałęcz Dobrowolski, *Kościół i klasztor Św. Agnieszki w Krakowie* (1906)
35. Eugeniusz Müller, *Żydzi w Krakowie w drugiej połowie XIV stulecia* (1906)
36. Stanisław Tomkowicz, *Wewnętrzne urządzenie zamku krakowskiego i jego losy* (1907)
37. Klemens Bąkowski, *Teatr krakowski 1780–1815* (1907)
38. Józef Gollenhofer, *Rewolucja krakowska 1848 roku* (1908)
39. Ludwik Sikora, *Szwedzi i Siedmiogrodzianie w Krakowie od 1655 do 1657 roku* (1908)
- 40–41. *Wspomnienia Ambrożego Grabowskiego*, wyd. Stanisław Estreicher, t. I–II (1909)
42. Klemens Bąkowski, *Kronika krakowska 1796–1848, cz. III: od r. 1832 do 1848* (1909)
43. Wojciech Mączyński, *Dziennik zdarzeń w mieście Krakowie w czasie konfederacji barskiej*, wyd. Władysław Konopczyński (1911)
44. Tadeusz Kupczyński, *Kraków w powstaniu kościuszkowskim* (1912)
45. Stanisław Stetkiewicz, *Rzeczpospolita Krakowska w dobie powstania listopadowego* (1912)
46. Klemens Bąkowski, *Kościół N. P. Marii w Krakowie*; Adolf Szyszko-Bohusz, *Architektura kościoła N. P. Marii w Krakowie w historii budownictwa polskiego* (1913)
47. Władysław Namysłowski, *Pocztą Wolnego Miasta Krakowa* (1913)
48. Władysław Namysłowski, *Milicja Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846* (1914)
49. Tadeusz Gutkowski, *Cenzura w Wolnym Mieście Krakowie 1832–1846* (1914)

50. Wacław Tokarz, *Kraków w początkach powstania styczniowego i wyprawa na Miechów, t. I* (1915)
51. Wacław Tokarz, *Kraków w początkach powstania styczniowego i wyprawa na Miechów, t. II* (1916)
52. Pamiętnik Wojciecha K. Stattlera. *Studia malarskie o Krakowie i Rzymie przed 100 laty*, wyd. Maciej Szukiewicz (1916)
53. Władysław Prokesch, *Z dziejów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych* (1917)
54. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska, część I* (1917)
55. Jan Lachs, *Dawne łaziebnictwo krakowskie* (1919)
56. Adam Chmiel, *Barwa i chorągiew polska* (1919)
57. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska, cz. II* (1919)
58. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska, cz. III* (1920)
- 59–60. Leon Wachholz, *Szpitala krakowskie 1220–1920, cz. I–II* (1921–1924)
- 61–62. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Św. Jana. cz. I–II* (1924)
- 63–64. Stanisław Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów, ich nazwy i zmiany postaci* (1926)
65. Stanisław Kawecki, *Opis miasta Krakowa w obrębie okopów w r. 1836*, wyd. Adam Chmiel (1927)
66. Kazimierz Lepszy, *Oblężenie Krakowa przez arcyksięcia Maksymiliana 1587* (1929)
67. Władysław Szumowski, *Krakowska szkoła lekarska po reformach Kollątaja* (1929)
68. Jadwiga Krasicka, *Kraków i ziemia krakowska wobec konfederacji barskiej* (1929)
69. Stanisław Małachowski-Łempicki, *Dzieje wolnego mularstwa w Krakowie 1755–1822* (1929)
70. *Kronika mieszczanina krakowskiego z lat 1575–1595*, wyd. Henryk Barycz (1930)
71. Krystyna Pieradzka, *Garbary, przedmieście Krakowa (1363–1587)* (1931)
72. *Kraków w XIX w., t. I* (1932)
73. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Sławkowska, cz. I* (1931)
74. Janina Dzikówna, *Kleparz do 1528 roku* (1932)
75. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Sławkowska, cz. II* (1932)
76. *Kraków w XIX w., t. II* (1932)
77. Antoni Górny i Kazimierz Piwarski, *Kraków w czasie drugiego najazdu Szwedów na Polskę (1702–1709)* (1932)
78. Stanisław Tomkowicz, *Pałac biskupi w Krakowie* (1933)

79. Kazimierz Rosenbaiger, *Dzieje kościoła OO. Franciszkanów w wiekach średnich* (1933)
80. Henryk Barycz, *Szkice z dziejów Uniwersytetu Jagiellońskiego* (1933)
81. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Grodzka, cz. I* (1934)
82. Michał Patkaniowski, *Krakowska rada miejska w wiekach średnich* (1934)
83. Henryk Jasieński, *Dawna kamienica krakowska, jej układ i wnętrze* (1934)
84. Melania Skorzeplanka, *Feliks Oraczewski, rektor krakowskiej Szkoły Głównej* (1935)
85. Adam Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Grodzka, część II* (1935)
86. Józef Muczowski, *Krwawy burmistrz. Kartka z dziejów mieszczaństwa krakowskiego w XVI wieku* (1935)
87. Krystyna Pieradzka, *Handel Krakowa z Węgarami w XVI w.* (1935)
88. Klemens Bąkowski, *Kraków przed lokacją z roku 1257* (1935)
89. Maria Sągajłówna, *Aleksander Kotsis (1836–1877)* (1936)
- 90–91. Maria Estreicherówna, *Życie towarzyskie i obyczajowe Krakowa w latach 1848–1863, t. I–II* (1936)
92. Zbigniew Bocheński, *Krakowski cech mieczników* (1937)
93. Adam Bochnak, Krystyna Pieradzka, *Czterdziestolecie działalności Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa 1897–1937* (1937)
94. *Studia nad przedmieściami Krakowa* (1938)
95. Mieczysław Niwiński, *Wójtostwo krakowskie w wiekach średnich* (1938)
96. Kamil Kantak, Jerzy Szablowski i Jerzy Żarnecki, *Kościół i klasztor OO. Bernardynów w Krakowie* (1938)
97. Karol Korta, *Gimnazjum Św. Anny w Krakowie. Wspomnienia ucznia z lat 1888–1896* (1938)
98. Henryk Barycz, *Lata szkolne Marka i Jana Sobieskich w Krakowie* (1939)
99. Józef Mehoffer, *O naturalizmie i historyzmie Matejki; Karol Estreicher, Artystyczna droga Matejki* (1939)
100. Adam Chmiel, *Szkice krakowskie* (1939–1947)
101. Mieczysława Romankówna, *„Pszczółka krakowska” 1819–1822* (1939)
- 102–103. Józef Reiss, *Almanach muzyczny Krakowa 1780–1914, t. I–II* (1939)
104. *Kraków pod rządami wroga 1939–1945* (1946)

105. Romuald Gustaw, *Klasztor i kościół Św. Józefa SS. Bernardynek w Krakowie 1646–1946* (1947)
106. Janina Bieniarzówna, *Z dziejów liberalnego i konspiracyjnego Krakowa (1833–1848)* (1948)
107. Juliusz Demel, *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa w latach 1846–1853* (1951)
108. Juliusz Demel, *Kasper Zubowski 1797–1873* (1952)
109. *Krakowskie odrodzenie* (1954)
110. *Kraków Mickiewiczowi* (1956)
111. *Kraków. Studia nad rozwojem miasta* (1957)
112. Juliusz Demel, *Stosunki gospodarcze i społeczne Krakowa w latach 1853–1866* (1958)
113. *Kraków w powstaniu styczniowym* (1968)
114. Janina Kras, *Wyższe Kursy dla kobiet im. A. Baranieckiego w Krakowie 1868–1924* (1972)
115. Krystyna Pieradzka, *Związki Długosza z Krakowem* (1975)
116. Wojciech M. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa 1815–1846* (1976)
117. Józef Wawel-Louis, *Urywki z dziejów i życia mieszkańców Krakowa* (1977)
118. Michał Rożek, *Mecenat artystyczny mieszczaństwa krakowskiego w XVII w.* (1977)
119. Jan Pasiecznik, *Kościół i klasztor Reformatów w Krakowie* (1978)
120. Jacek Purchla, *Jak powstał nowoczesny Kraków* (1979)
121. Michał Rożek, *Katedra wawelska w XVII wieku* (1980)
122. Ryszard Kotewicz, *Z dziejów przemysłu Krakowa w latach 1918–1939* (1981)
123. Anna Żeleńska-Chełkowska, *Feliks Radwański, senator Rzeczypospolitej Krakowskiej (1756–1826)* (1982)
124. Henryk Barycz, *Rzecz o studiach w Krakowie dwóch generacji Sobieskich* (1984)
125. Jerzy Paszenda, *Kościół Św. Barbary w Krakowie z domem zakonnym księży Jezuitów* (1985)
126. Anna Gruca, *Księgozbiór Stanisława Wyspiańskiego* (1989)
127. Jerzy Mikułowski Pomorski, *Kraków w naszej pamięci* (1991)
128. Renata Żurkowa, *Księgarstwo krakowskie w pierwszej połowie XVII wieku* (1992)
129. Jan Kracik, *Ludzie z przedmieścia historii. Kleparzanie czasów staropolskich* (1993)
130. Aniela Kiełbicka, *Archiwa krakowskie na tle polskiej nauki historycznej 1878–1951* (1993)

131. Jerzy Rajman, *Klasztor Norbertanek na Zwierzyńcu w wiekach średnich* (1993)
132. Urszula Perkowska, *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939* (1994)
133. Kościuszcze w hołdzie (1994)
134. Anna Palarczykowa, *Artur Potocki i jego pałac „Pod Baranami” w Krakowie* (1995)
135. Marek Daniel Kowalski, *Prałaci i kanonicy krakowskiej kapituły katedralnej od pontyfikatu biskupa Nankera do śmierci biskupa Zawiszy z Kurozwęk (1320–1382)* (1996)
136. *Między gotykiem a barokiem. Sztuka Krakowa XVI i XVII wieku* (1997)
137. Wiesław Bieńkowski, *Strażnicy dziejów miasta narodowej pamięci. Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa w latach 1896–1996* (1997)
138. Zbyszko Górczak, *Podstawy gospodarcze działalności Zbigniewa Oleśnickiego biskupa krakowskiego* (1999)
139. Stanisław Piech, *W cieniu kościołów i synagog. Życie religijne międzywojennego Krakowa 1918–1939* (1999)
140. Urszula Perkowska, *Jubileusze Uniwersytetu Jagiellońskiego* (2000)
141. Artur Gerhardt, *Rodzina Wodzickich w Krakowie w XVIII i XIX wieku* (2001)
142. Kamila Follprecht, *Właściciele nieruchomości w Krakowie w 1655 roku* (2001)
143. Barbara Szornel-Dąbrowska, *Towarzystwo Miłośników Książki w Krakowie w latach 1922–1939* (2001)
144. Katarzyna Dormus, *Kazimiera Bujwidowa (1867–1932). Życie i działalność społeczno-oświatowa* (2002)
145. Aniela Kiełbicka, *Izba Przemysłowo-Handlowa w Krakowie 1850–1950* (2003)
146. Anna Zwiercan-Witkowska, *Działalność prywatnego Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej im. Franciszka Preisendanza w Krakowie* (2004)
147. Monika Jaglarz, *Księgarstwo krakowskie XVI wieku* (2004)
148. Joanna Brzózka, *Dzieje rodziny Florkiewiczów herbu Ozdoba z Młoszowej w XIX wieku* (2006)
149. Stanisław Garlicki, *Sklepy Krakowa na początku XX wieku* (2008)
150. *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta* (2007)
151. Henryk Markiewicz, *Cracoviana. Sprawy i ludzie* (2009)

152. Bogusław Krasnowolski, *Restauracja zespołu augustiańskiego na Kazimierzu. Z dziejów ochrony krakowskich zabytków* (2010)
153. Jan M. Małecki, *Dzieje Witkowic i Górki Narodowej, dawnych wsi kapituły katedralnej. Ze studiów nad przedmieściami Krakowa* (2010)
154. Łukasz Tomasz Sroka, *Sprawiedliwi chcą być doskonali. Z dziejów wolnomularstwa w Krakowie od XVIII wieku do współczesności* (2010)
155. Sławomir Dryja, Stanisław Sławiński, *Krakowskie słodownie przełomu wieku XVI i XVII* (2010)
156. Adam Kamiński, *Zarys dziejów Archiwum Państwowego w Krakowie (1792) 1878–1952*, opr. Janina Stoksik (2012)
157. Łukasz Walczy, *Dzieje konserwacji ołtarza Wita Stwosza w kościele Mariackim w Krakowie* (2012)
158. *Dom Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa przy ul. św. Jana 12* (2013)
159. Jerzy Mikułowski Pomorski, *Stawanie się Krakowem w naszej pamięci* (2014)
160. Joanna Sławińska, *Kaplica ogrojcowa przy kościele św. Barbary w Krakowie* (2015)
161. Zofia Kozłowska-Budkowa, *Studia z dziejów kultury średnio-wiecznego Krakowa* (2015)
162. Maria Hennel-Bernasikowa, *Pałac Potockich w Krakowie (róg Rynku i Brackiej). Zarys dziejów* (2016)
163. Joanna Kostecka, *Krakowskie Komisje Boni Ordinis. Próby reform miejskich w latach 1750–1789* (2017)
164. Monika Andrasz-Mrozek, *Magistrat Miasta Krakowa 1866–1914. Ustrój, kadra i mechanizmy zarządzania miastem* (2018)
165. Mateusz Mataniak, *Rada Administracyjna Miasta Krakowa i jego okręgu (1846–1853)* (2019)

ISBN 978-83-8138-339-4

